

Globalizace

Václav Mezřický (ed.)

Peripetie procesu globalizace (**Václav Mezřický**) • Antropologický rozměr globalizace (**Ivan Mucha**) • Sociální souvislosti globalizace: globalizace jako postmoderní ambivalence (**Miloslav Petrušek**) • Globalizace jako hospodářský proces a civilizační výzva (**Lubomír Mlčoch**) • Globální problémy životního prostředí (**Bedřich Moldan**, **Martin Braniš**) • Globalizace a náboženství (**Tomáš Halík**)



portál

Globalizace

Václav Mezřický (ed.)

Globalizace / Václav Mezřický (ed.). -- Vyd. 1. -- Praha :
Portál, 2003. -- 152 s.
ISBN 80-7178-748-5

316.422

- globalizace
- učebnice

Předmluva	7
Úvod: Peripetie procesu globalizace	9
<i>Václav Mezřický</i>	
Vznik procesu globalizace a jeho hlavní aktéři	9
Hlavní aktéři globalizace	12
Pozitiva a negativa globalizace	14
„Historické pozadí“ a globalizace	17
Vliv globalizace na postavení národních států a politické systémy	18
Perspektivy globalizace	24
Závěr	28
Literatura	28
1. Globální problémy životního prostředí	31
<i>Bedřich Moldan, Martin Braniš</i>	
Proměny názorů a postojů k životnímu prostředí v čase	32
Růst populace a vzorce spotřeby	35
Globální problémy spojené s atmosférou	41
Hydrologický cyklus, využívání a znečišťování vody	47
Degradace půdy a produkce potravin	50
Globální ohrožení biodiverzity	56
Odpověď na ekologické problémy na mezinárodní úrovni	62
Závěr: Světový summit o udržitelném rozvoji	68
Literatura	69

2. Globalizace jako hospodářský proces a civilizační výzva	71
<i>Lubomír Mlčoch</i>	
Globalizace – „světověk“: smršťování prostoru a zrychlování ekonomického času?	73
Postsuverenní státy a rodící se globální „superstát“?	75
Divergence v distribuci bohatství – potřeba globálního „sociálního vyrovnání“?	83
Ohrožuje globální kapitalismus riziky destabilizace sám sebe?	86
Globalizace – cesta k „civilizaci lásky“, nebo ke světovému terorismu a revoluci?	89
Literatura	91
3. Sociální souvislosti globalizace: globalizace jako postmoderní ambivalence	93
<i>Miloslav Petrušek</i>	
Existenciální a ontologická nejistota a problém důvěry	93
Globalizace jako extenze postmodernismu	95
Ambivalence aneb Obtíže jednoznačnosti	97
Smutek pesimistických scénářů	101
Expanzivní globalizace jako neřízená střela?	107
A co člověk?	111
Literatura	113
4. Antropologický rozměr globalizace	115
<i>Ivan Mucha</i>	
Soudobá civilizace a svádění	117
Meze prosazování racionality moderní civilizace	119
Samovývoj globalizované společnosti	123
Smrt člověka, či mutace lidského rodu?	127
Literatura	130
5. Globalizace a náboženství	133
<i>Tomáš Halík</i>	
Reprivatizace a repolitizace náboženství	135
Globalizace a změny sociálních rolí náboženství	140
Křesťanství a globalizace	145
Literatura	146

Globalizace jako proces, který ovlivňuje celou škálu společenských i intimně mezilidských vztahů, je předmětem teoretického uvažování od začátku devadesátých let 20. století. Dost pozdě na to, aby již dnes byla k dispozici nějaká ucelená teorie tohoto všeobjímajícího společenského pohybu, který započal téměř před třiceti lety.

Obtížnost uceleného teoretického pohledu plyne mj. z toho, že nelze definovat jednotící síť kritérií, podle nichž by bylo možné hodnotit množinu relací, které tak či onak pod jev globalizace lze zahrnout. Tak jedni ji spojují s otevíráním nových možností ekonomického a sociálního rozvoje, s překonáváním kulturních rozdílů a s nimi spojených animozit mezi jednotlivými kulturami, zatímco jiní v ní vidí hrozbu, která rozrušuje tradiční politické, ekonomické a sociální vztahy a dále vyostřuje environmentální problémy.

Téma se přednáší na řadě vysokých škol, na Karlově univerzitě jako celouniverzitní kurz na její právnické fakultě. Skupina učitelů, kteří v tomto kurzu přednášejí, se rozhodla po třech letech výuky vydat práci, která by shrnula jejich pojetí globalizačních procesů, zejména z hlediska nejvážnějších problémů, jež v nich odhalují. Nejde tedy o učebnici v klasickém slova smyslu. Proto také každá studie odkazuje k literatuře, která obsahuje základní a konkrétní informace o pojednávaném tématu. Úmyslem autorů totiž bylo vyslovit své spíše subjektivní stanovisko, jež by vyjádřilo naděje i obavy, které autoři se světovými procesy spojují.

Výsledek není, a ani nemůže být jednoznačný: dynamika globalizace předbíhá možnost shrnující a předvídavě jednoznačné reflexe. To, k čemu autoři dospívají a co může jediné být v souladu s jejich vědomím a svědomím, je proto opatrné hodnocení ambivalence budoucnosti.

Václav Mezřický

Peripetie procesu globalizace

Václav Mezřický

Vznik procesu globalizace a jeho hlavní aktéři

Ještě na sklonku osmdesátých let 20. století globalizace nepředstavovala téma, které by všeobecně přitahovalo zájem teoretiků. Bylo tomu tak přesto, že globalizační procesy – ve smyslu jejich pozdějších definic – probíhající od sedmdesátých let 20. století působily již v plné míře na chod ekonomiky, institucí a kultury mnoha států.

Od okamžiku hromadných reflexí nového, či nově objeveného, ve skutečnosti však starého jevu, byla globalizace vnímána národními či kulturně-národními společenstvími velmi rozdílnými způsoby. Od počátku přitom bylo zřejmé, že nejde jen o neosobní hru nově vzniklých institucí a mechanismů bez vztahu k individuálnímu lidskému osudu. Ulrich Beck konstatuje, že ve Velké Británii se o „g-slovu“ (g-word) diskutovalo napříč politickými stranami za účasti odborníků z oblasti hospodářských, sociálních, politických a historických věd právě již od konce osmdesátých let minulého století. V Německu objevení tématu globalizace způsobilo šok. Podobně tomu podle Becka bylo ve střední Evropě, ve Francii, Itálii a Švýcarsku.

Podle téhož autora existovalo několik důvodů, které tento šok způsobily. Předně šlo o státy s primárně hospodářským sebevědomím, jež se cítily dotčeny a ohroženy zvnějšku působícími silami globálního trhu. Druhý důvod spočíval v tom, že státy zakládající svou politiku na hodnotách sociálního státu byly náhle vystaveny tlaku, který ohrozil věrohodnost touto politickou orientací sledovaných hodnot. Hospodářský vývoj se začal vymykat kontrole národního

státu, zatímco sociální důsledky působení globalizace, především nezaměstnanost, ponechal na jeho bedrech. Konečně třetí důvod spočíval v tom, že globalizace otřásla základy představy těchto společností, že žijí na území národních států, která jsou homogenní, uzavřená a izolovatelná.

Česká společnost podobný šok neutrpěla. Přechod k tržní ekonomice, ustavení nového politického uspořádání, možnost seznámit se se světem, jehož obraz permanentně deformovala totalitní ideologie, představovaly mocnější podněty než v té době postupně reflektovaný fenomén globalizace. Teprve v současné době se například představitelé některých městských samospráv začínají konfrontovat s investory, jimiž jsou nadnárodní společnosti – jedni z hlavních aktérů globalizačních procesů. Vláda ovšem takovou zkušenost získává při podobných jednáních o prodeji bank a výrobních podniků s rozhodujícím podílem státního vlastnictví. V široké veřejnosti však obecnější povědomí o významu a rozměrech globalizace chybí.

Co znamená „globalizace“?

Globalizace je především spontánní, neřízený proces. V jisté míře vede k vzájemné integraci některých společností na vyšší, právě globální úrovni. Jednoznačná definice globalizace přitom však neexistuje, tak jako neexistuje její jednotná a ucelená teoretická reflexe.

Mezinárodní měnový fond (International Monetary Fund, IMF) globalizaci definuje jako rostoucí ekonomickou vzájemnou závislost zemí ve světovém měřítku v důsledku rostoucího objemu a druhu přeshraničních transakcí zboží a služeb a toku mezinárodního kapitálu, jakož i rychlejšího a rozsáhlejšího šíření technologií.

Jiná definice uvádí, že jde o rozšíření spektra zboží a služeb, jež se dostávají na mezinárodní trhy jako důsledek liberalizace obchodu, rostoucí volnosti zřizování organizací a technických inovací, které umožňují poskytování služeb bez prostorového omezení.

Globalizace je tak nejdříve vnímána jako soubor ekonomických aktivit a procesů, které ovšem vyvolávají celé řady společenských důsledků. Giddens upozorňuje, že nejdůležitější silou působící v globalizačních procesech je transformace času a prostoru v našem životě. Ta má za následek, že vzdálené skutečnosti, ať již ekonomické, nebo jiné, nás dnes ovlivňují mnohem příměji a zejména bezprostředněji, než tomu bylo v minulosti.

Hlavní rysy globalizačních procesů jsou:

1. Nebývalý růst objemu mezinárodně obchodovaného zboží a služeb, spojený se stálým procesem liberalizace obchodu. Mezi lety 1985 a 1995 objem světového exportu zboží rostl rychleji než roční výstupy při ročním přírůstku 6, resp. 1,5 % v letech 1990–1995. Zároveň obchod získával vzrůstající vliv na ekonomiky velkého počtu zemí.
2. Stejně významné změny nastaly v geografickém rozmístění zemí a ve struktuře produktů, podílejících se na mezinárodním obchodu. Mezi lety 1985 a 1995 bývalé rozvojové země zvýšily svůj podíl na obchodu z 23 na 29 %, podíl na vzájemném obchodu mezi nimi vzrostl z 31 na 37 % a podíl výrobků na jejich exportech se zvýšil ze 47 na skutečně ohromujících 83 %.
3. Ještě rychlejší byl růst objemu, rychlosti a komplexity finančních a přímých investičních toků a počtu finančních trhů, které opět zahrnuly rozvojové země a vedly k jejich větší integraci do globální ekonomiky. Příliv soukromého kapitálu do rozvojových zemí rostl v průměru o 0,5–1 % jejich HDP v období 1983–1989, o 2–4 % v letech 1994–1996.
4. Ekonomický růst v některých rozvojových zemích pokračoval rychlostí, která v poválečném období nemá obdoby. Někde se tak dělo díky přímé státní podpoře (Jižní Korea, Tchaj-wan), jinde naopak vlivem zastavení státních subvencí do ekonomiky.

Průvodním jevem byly změny ve struktuře výroby a služeb. To platí zejména o odklonu od výroby zboží a poskytování některých služeb v ekonomikách zemí OECD, zatímco výroba zboží rostla v rozvojových zemích. V téže souvislosti docházelo k fragmentaci výrobního procesu, který původně probíhal na jediném místě.

Globalizační proces umožnilo několik okolností. Základní impulz představovalo uvolnění vazby národních měn na dolar, k němuž došlo v letech 1971–1973. (Do té doby, na základě brettonwoodských dohod z roku 1944, existoval systém pevných směnných kurzů nejdůležitějších světových měn, vázaných právě na americký dolar. Důsledkem uvolnění této vazby byl přechod k systému tzv. volně plovoucích kurzů, které existují dosud.) To spolu s ropnou krizí v roce 1973 vedlo k expanzi národních a zejména mezinárodních firem na nové trhy a za novými výrobními možnostmi, zejména v rozvojových zemích s cílem snadněji maximalizovat zisk a akumulovat kapitál. Uvolnění kontroly nad přesuny kapitálu, možnosti využívat především v rozvojových zemích komparativní výhody, zejména nižší náklady na pracovní sílu, vedly k vzniku stále většího počtu nadnárodních společností (dále jen NNS).

Na dynamiku globalizace působily i další faktory:

- Jasně důkazy, že národy, které se aktivně podílejí na liberalizovaném obchodu zbožím a službami, dosahují větších ekonomických výsledků než země, jež se na procesu liberalizace nepodílejí.
- Volnější pohyb kapitálu než práce a volnější pohyb kvalifikované práce než nekvalifikované včetně rozvoje nových kvalifikací („symboličtí analytici“ – jako jsou programátoři, finanční poradci apod.). Jde o trend, který ruší hranice mezi vysoce kvalifikovanými pracovními silami rozvinutých a rozvojových zemí.
- Transfer a adaptace technologií (např. nové agrotechnické metody).
- Rychlejší a rozsáhlejší možnosti komunikace, počínaje cestováním, ale zejména využíváním počítačové techniky (internet, satelitní TV, mobilní telefony atd.).
- Přijetí angličtiny jako hlavního dorozumívacího jazyka obchodu, vědy, výchovy a vzdělávání.

Hlavní aktéři globalizace

Hlavními aktéry procesu globalizace jsou tři skupiny subjektů.

1. Nadnárodní společnosti

Předně jsou to již zmíněné nadnárodní společnosti (NNS), výrobní, obchodní nebo poskytující služby. Změny globálních tržních podmínek umožnily, aby se dříve národní či mezinárodní společnosti stávaly stále nezávislejšími na partikulárních zájmech zemí, z nichž původně vzešly. Navzájem si konkurují a soupeří o podíl na světových trzích. Proto vytvářejí strategie, jak směřovat investice a výrobu z jedné části světa do druhé využíváním komunikačních metod a jimi prostředkovaných finančních operací.

V roce 1990 existovalo 500 největších NNS, které vyráběly asi třetinu globálně produkovaného zboží a poskytovaných služeb. V té době kontrolovaly tyto společnosti většinu světového obchodu s mědí, železnou rudou, bauxitem, dřevem, jutou, bavlnou, čajem, kakaem a kávou.

Vlny fúzí, které vedly ke vzniku těchto společností, zkoncentrovaly v globálním měřítku ekonomickou moc v rukou tak malého počtu ekonomických subjektů, že to ohrožuje podmínky tržní sou-

těže. Tak v roce 1998 kontrolovalo deset největších producentů pesticidů 85 % globálního trhu s touto komoditou, což v té době představovalo 31 miliard USD. Stejně tak deset největších telekomunikačních společností kontrolovalo 86 % trhu s těmito službami o velikosti 262 miliard USD.

V témže roce (tj. roku 1998), obchodní obrat NNS činil 5,5 bilionu (tj. 5,5 tisíce miliard) USD, tedy více než HDP Japonska a víc než polovina HDP Spojených států.

2. Nejvyspělejší průmyslové státy a jejich uskupení

Třebaže NNS se postupně vymaňovaly z vlivu národních států, mezi některými státy a NNS existují silné nebo alespoň významné vazby. Avšak fúze se společnostmi zahraničního původu vedou ke změnám těchto vazeb v závislosti na váze subjektu, který při fúzi určité společnosti hraje dominantní roli. Tak z pěti japonských výrobců automobilů si zachovaly původní samostatnost pouze dva: Toyota a Honda.

I když není příliš mnoho informací o formách a intenzitě vazeb mezi NNS a některými nejvyspělejšími průmyslovými státy, není pochyb, že ekonomická moc a mezinárodní vliv těchto států se odvozují mimo jiné i od moci a vlivu NNS, které v nich mají svá sídla a původ. V roce 1998 pocházelo z dvacítky největších NNS (jako je SHELL, FIAT, FORD apod.) šest z USA, po třech ze Švýcarska, Německa a Japonska, dvě byly smíšené britsko-nizozemské, po jedné měly svůj původ v Itálii a ve Francii.

Teritoriálně z těchto 20 společností šest tedy pochází z USA, osm ze zemí Evropské unie, ze zbývajících šesti je jich nejvíce z Japonska. Někteří analytici hovoří v této souvislosti o „triadizaci“ vlivu těchto států či jejich uskupení na proces globalizace. Jde o druhou skupinu subjektů, které jsou hybateli globalizace.

3. Mezinárodní organizace

Třetí skupinu představují nejmocnější mezinárodní organizace, v té či oné míře spojené s průmyslově nejsilnějšími státy a s nadnárodními společnostmi. Je to Mezinárodní měnový fond (International Monetary Fund, IMF), Světová banka (World Bank, WB) a Světová obchodní organizace (World Trade Organization, WTO).

Světová banka půjčuje ročně asi 20 miliard USD více než 100 zemím. Mezinárodní měnový fond spolupracuje se Světovou bankou, analyzuje problémy národních ekonomik a podle výsledků svých

rozborů ukládá jednotlivým státům podmínky pro poskytování krátkodobých půjček v rámci Programů strukturálního přizpůsobení (Structural Adjustment Programmes). Poskytuje půjčky zemím, jejichž ekonomika se ocitla v obtížích. V roce 1996 obdrželo tyto půjčky 70 zemí. Právě podmínky, za nichž Mezinárodní měnový fond poskytuje půjčky, jsou hlavním předmětem konfliktů mezi fondem a obyvatelstvem zemí, jimž fond půjčky poskytuje. Podmínky obvykle požadují omezení sociálních výdajů, privatizaci státních podniků, omezení importu apod.

Světová obchodní organizace (WTO) stanovuje pravidla mezinárodního obchodu. Jádrem systému jsou dohody vyjednané a signované většinou obchodujících států a ratifikované jejich parlamenty. Rozhodující vliv průmyslově rozvinutých států ve WTO však vede k tomu, že se zboží z rozvojových zemí jen obtížně, pokud vůbec, dostává na jejich trhy. Zejména jde o komodity s nižšími cenami, než jsou ceny zboží pocházejícího z průmyslově vyspělých států (především potraviny nebo textil). WTO tak preferuje zájmy rozvinutých průmyslových zemí.

I když skeptici mezi analytiky globalizačních procesů se domnívají, že neexistuje integrovaná globální ekonomika, přesto zdůrazňují rostoucí organizovanost světových ekonomických aktivit. Děje se tak podle nich v rámci tří hlavních bloků, z nichž každý má své vlastní centrum a periferii. Jsou to Evropa, asijsko-pacifická oblast a Amerika. Je to tedy poněkud jiné chápání „triadizace“. Vyplývá z rostoucí tendence k ekonomické a finanční provázanosti společností v rámci těchto tří zón na úkor integrace mezi nimi navzájem.

Pozitiva a negativa globalizace

Pro ocenění pozitiv a negativ globalizace neexistují žádná objektivizující kritéria. Spíše záleží na výchozím teoretickém postoji, kterým je v zásadě kladný, či naopak skeptický postoj k těmto procesům. Snadno tak dochází k tomu, že co jedna strana pokládá za klady, druhá strana má za zápor – pokaždé z jiného úhlu pohledu na budoucí vývoj a osud světové společnosti. S tímto vědomím je třeba přistupovat k pokusu o výčet hlavních kladů a hlavních záporů globalizace.